

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ESERLERİNDE ÖLÜM-HAYAT ÇATIŞMASI VE 'TRAJİK OLAN'

*Tolga BAYINDIR***

"Nefes aldığımız her an, ölüme çıkan bir merdiven gibi karşımızda duruyor ve insan, yaşamak ve korkmaktan öteye gidemiyor." (Yücel, 2007: 3-4)

ÖZET

Ahmet Hamdi Tanpınar bir insan, sanatçı, toplum adamı olarak ölümü kendisince yorumlamış ve bu edimlerini eserlerine yansıtmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'da ölüm, hayatının trajik yanlarını ortaya koyan, onun düşüncelerini derinden etkileyen felsefi bir sorunsaldır. Ruhuyla ölümlü oluşunun farkındalığı, buna rağmen eserleriyle, maziyle, toplumla ve kültürle ölümsüzlüğü isteyişi/arayışı sanatçının eserlerindeki temel çatışma noktalarından birisini oluşturur. Bu çatışmayı yaratan uç değerler yaşam ve ölüm olarak ele alındığında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı kendi "eşiğinde" bulmak mümkün olacaktır. Tanpınar'ın özellikle günlükleri incelendiğinde görülür ki ölüm/ölümlü olma, ölümsüzlük onun yaratma/eser verme eyleminin altında yatan en önemli öğelerden birisidir. Böyle bir durum karşısında Tanpınar, eserlerinde kaçınılmaz olarak bilinç veya bilinçaltı düzeyinde ölüme dair imgeler kullanmaktadır. Yansıttığı bu ölüm anlayışının yanında onun hayata sıkı sıkıya bağlı yanlarını da keşfetmek mümkün hâle gelmektedir. Tanpınar'ın yaşamının son yıllarında ölüm karşısında belirgin bir kaygı duyduğu anlaşılmaktadır. Bu kaygının temelinde onun kendi içinde oluşturduğu ikiliğin sonuçlarını görmek mümkündür. O, dış olarak tanımladığı yaşamında, aslında olmak istediği kişi değildir ve iç dünyasında kurguladığı ben'inin çatışmasını yaşamaktadır. Bu makalede, kendi içinde yaşadığı bu çatışmanın dışa vurumu olarak Tanpınar'ın trajedisini oluşturan ölüm ve yaşam ikilemi üzerinde durulacaktır. Ayrıca, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "ölüm" kavramı üzerindeki düşünceleri temelinde söz konusu kavramın eserlerine yansımasına farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, ölüm, trajik, Türk şiiri, Türk romanı.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Kocaeli Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü, El-mek: tlgbayindir@hotmail.com

DEATH-LIFE CONFLICT AND ‘TRAGIC’ IN THE AHMET HAMDİ TANPINAR’S WORKS

ABSTRACT

As a human, artist, member of the public, Ahmet Hamdi Tanpınar, interpreted the death in his own way and reflected these acquisitions to his works. The death, for Ahmet Hamdi Tanpınar, is a philosophic problematic that shows tragic sides of his life and influences deeply his ideas. In the works of the artist, one of the main conflict points is to want/look for immortality by his works, the past, society and culture despite his awareness of being mortal with his soul. When the extreme values formed this conflict are examined as life and death, it will be seen that Ahmet Hamdi Tanpınar is “on the brink of himself.” Especially when the diaries of Ahmet Hamdi Tanpınar are examined, it’s seen that death/being mortal and immortality is one of the most important issues underlying his action of creating/giving a work. In the face of such a situation, Tanpınar, uses inevitably images related to death at the level of conscious or subconscious. Besides this sense of death reflected by him, it becomes possible to discover his aspects are unduly attached to life. It’s understood that Tanpınar worried distinctly about death in the last years of his life. At the heart of this concern, it is possible to see the results of the duality created by him. In his life defined as the out, he is not the person actually wants to be and conflicts with “him” fictionalized by him in his own inner world. In this article, it will be insisted on the dilemma of death and life creates the tragedy of Tanpınar as the expression of this conflict in his own inner world. In addition, underlying opinions of Ahmet Hamdi Tanpınar about the concept of “death”, it will be tried to bring a different perspective to the reflection of the concept in question on his works.

Key Words: Tanpınar, death, tragedy, Turkish poetry, Turkish novel.

Ölüm, özellikle edebiyat, felsefe ve sosyolojinin ilgi alanına giren, üzerinde oldukça fazla araştırma yapılan ve yazılan konulardan biri olmuştur. En temel düzeyde, insanî bir deneyim olmasına rağmen, hem bilinç düzeyinde algılanamaz oluşu hem de sonrasının belirsizliği, ölüm hakkında kesin hüküm verilmesini zorlaştırmış; bu yüzden de dinî ve bilimsel açıdan tanımlama çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. Şurası açıktır ki ölüm, yaşayan insanlar için tecrübe edilebilecek bir olgu ve durum değil, tam aksine düşünsel temelde yaşanan bir deneyimdir. Bir başka ifadeyle, insanın ölüm diye tanımladığı durum, aslında kendisine ait olmayan bir gerçeklik, başkalarının deneyimlerinin gözlemlenmesinin sonucu elde edilen bir algılamadır. Ölümün kesin bir tanımının olmayışı, bu konuda düşünen herkes için farklı bir anlamlandırmanın doğmasına neden olmaktadır. Ölüm hakkında söylenebilecek, hatta düşünülecek her şey ikinci elden bilgilerdir. Bu bilgiler, başkalarının söylem, deneyim ya da gözlemlerinden edinilir. Ölümle birlikte yokluğa mı bilinmeyene mi açılıyor sorunsalı yanıtız kalır ve ölüm söz konusu olduğunda var olmak veya yok olmak ikilemi daima karşımıza çıkar. Çünkü ölüm, Emmanuel Levinas’ın *Ölüm ve Zaman* adlı eserinde de belirttiği gibi “...öyle bir noktadır ki zaman bütün sabrını ondan alır.” (2006: 12) Ölüm, canlı varlıkların ifade ve hareketlerinin son bulmasıdır. Canlılar hayata verdikleri tepkiler ve yanıtlar kadar yaşama dâhil olurlar. Ölüm ise, “...yanıt yokluğudur.” (Levinas, 2006: 12) Başka

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

insanların ölümünden hareketle anlayabildiğimiz ölüm olgusundan dönüş yoktur. Varlığın bitmesi, yok olması ve geriye dönememesi anlamlarına gelen ölüm aynı zamanda “bilinmeyene” doğru bir gidiştir. Bu büyük bir acziyettir ve insanoğlu bu acziyeti karşısında kültür, sanat, tarih ve din gibi araçlarla kendi tesellisini yaratır; fakat ölüm bütün bu tesellileri boşa çıkarır. Buna rağmen ölümün bir yokluk ya da hiçlik olduğu da kesin değildir. İnsan başkalarının ölümüyle kendi ölümüne dair senaryolar üretir ve ürettiği bu senaryolardan dolayı korku duyar. İnsandaki bu duyguyu "ölüm korkusu" yerine "ölüm kaygısı" olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. İnsan talihi, yani ölüm, korku duyulacak bir kavram olarak düşünülebilir; ancak burada önemli olan, ölüm olgusunun kendisi değil, gerçekleşme biçimidir. Çünkü, Françoise Dolto'nun da belirttiği gibi: “*Belki de aşırı yaşlıktan, iletişim kuramaktan, diğer canlılara hiçbir katkıda bulunamamanın neden olabileceği uydurmacılıktan acı çekeriz. Fakat ölüm ise bizim değil, bizim dışımızdaki insanların işidir.*” (2004: 12-13)

Trajik, “özgürlük ve zorunluluk diyalektiğini; toplumsal gelişmenin birey ile toplum arasındaki çelişkilerini, güzel olan ile çirkin olan arasındaki mücadeleyi dile getiren estetik kategorisi” (Frolov, 1997: 483) olarak ifade edilir. Trajedide temel olan, insandaki çatışmalardır. Bu çatışmaların en önemlisi ise ölüm-yaşam çatışmasıdır. Yaşam, ölüm karşısında sürekli bir mücadelenin simgesidir; fakat bu mücadeleyi kazanan her zaman ölüm olmuştur. Din olgusunda, insan için “öte dünya, diğer âlem” gibi inanışlar insandaki ölüm trajedisinin doğuracağı acıyı hafifletmektedir. Fakat Rönesans ile gelişen insan anlayışı sonucunda, modern insan, pozitif bilimlerin etkisiyle aklın hâkim olduğu bir dünya yaratmıştır. Böylece insan, kendisini evrenin merkezine yerleştirir. Diğer yandan akıl, sorgulayan insan için, şüpheli bir yaklaşımı da beraberinde getirir. İnsanın yüceliği onun aynı zamanda bu dünyadaki yalnızlığının da bir getirisi olarak karşımıza çıkar. Varlığın nedeni, yok oluşun gizemi ile karşılaşır. İnsan için asıl trajik olan, sonunu bile bile yaşama çabasıdır: “*Maddî tarafla insan zaman-mekân dünyasına bağlı kalan, büyük bir acz içindedir.*” (Balci, 2008: 18) Bu bağlı olma zorunluluğu, insandaki özgürlük arzusunun da yıkılmasına neden olmakta ve trajediyi ortaya çıkarmaktadır. Balci'nin sözleriyle trajik: “*...dünyayı değiştiremeyeceğini bilen insanın, dünyayı reddetmesinden, buna karşılık hayata evet demesinden kaynaklanır.*” Yazar, bir başka ifadesinde ise şöyle demektedir: “*...trajik, iki yüksek ve olumlu değer çatışmasında, aynı zaman içerisinde veya belli bir sürede bunlardan birinin yok olup diğerinin gerçekleşmesiyle ortaya çıkar.*” (2008: 18) Burada bahsi geçen yüksek değerleri “ölüm ve yaşam” olarak ele alırsak; ölümün gerçekleşmesi hayatın sonunu getirir ki bu da insandaki en büyük trajedinin oluşumudur. İnsanlık tarihi, bu trajik durumu tersine çevirecek formül arayışları ile doludur. Ölümsüz olma isteği, insanın var oluşundan itibaren süre gelen sonuçsuz bir çabadır.

Trajedi, çatışmayı yaratan unsurlardan, insanın korktuğu seçeneğin gerçekleşmesi olarak da düşünülebilir. İnsanın en büyük korkusu/kaygısı ölüm olduğuna göre; en büyük trajedisi de ölümlülüktür.

Tanpınar için de ölüm, hayatının trajik yanlarını ortaya koyan, insanın düşüncelerini derinden etkileyen felsefi bir problemdir. Tanpınar da her insan gibi ölümlü oluşunun farkındadır. Buna rağmen bir sanatçı ruhunun eşliğinde eserleriyle, maziyle, toplumla ve kültürle ölümsüzlüğü isteyişi/arayışı eserlerindeki temel çatışma noktalarından birisini oluşturur. Tanpınar'ın günlükleri incelendiğinde görülecektir ki ölüm/ölümlü olma, ölümsüzlük onun yaratma/eser verme eyleminin altında yatan en önemli unsurlardan birisidir.

Tanpınar, insanın kaderi olan ölüm fenomeninin oluşturduğu trajediyi yenmenin yolunu şu şekilde ifade etmektedir: “*Cemiyet fikri işe karışınca kader trajedisi azalır. Çünkü cemiyet için fertte olduğu gibi ölüm yoktur. Orada süreklilik vardır. Parça parça olsa bile bir sonraki, kendinden önce geleni tamamlar. Cemiyet hayatı, topluluk için olduğu gibi fert için de ölüm düşüncesini yener. Çünkü kurduğu değerler zincirinde ölümün de bir yeri vardır. Fert için bir bitiş,*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

bir son olan ölüm, çok defa cemiyette bir başlangıçtır.” (2000: 22) Toplum hayatı içinde insan, ürettikleriyle ve yarına bıraktıklarıyla ölümsüzlük değerine sahip olabilir. Bu değer, madde olan bedenden öteye, toplumsal hafızanın bir ürünüdür. Yaptıklarıyla anılmak, unutulmamak veya yarına kalmak isteği olarak nitelendirebileceğimiz bu istek ve yaklaşım elbette Tanpınar için de geçerlidir. O, yaptıklarının anılmasını bir tür ölümsüzlük olarak değerlendirir. Hasan-Âli Yücel’e yazdığı bir mektubunda, bu arzusunu şöyle ifade eder: “Geçen gün Boğaz’daydım. Âşık olduğum, yalnız gezdiğim günleri düşündüm. Ve kendi kendime ‘Yarabbim dedim, acaba genç bir âşık bir gün buralarda tıpkı benim on on beş sene evvelki halimde dolaşırken benden bir mısra okuyacak mı? Ebediyet işte bu! Eğer böyle bir şey olursa vallahi mezarımda dönerim.” (Eronat, 1997: 17) Adının ölümünden sonra anılması arzusunu, bir ölünün ağzıyla anlatılan “Selâm Olsun” şiirinde:

“Dönmeyen gemiler olduk uzaktan

Adımızı arayan soran var mı” (Tanpınar, 2009: 28)

mısralarıyla dile getirmektedir.

Tanpınar’daki “ölümlü” oluşun bilinci onda önemli bir farkındalık yaratmıştır. Değişmez kaderi, ölümle yüzleşeceği kesindir; ancak sanatçı duyarlılığından kaynaklanan asıl endişesi, ismiyle veya eseriyle anılıp anılmayacağıdır. Tanpınar, kendi farkındalığındaki yansımaların bir sonucu olarak, ölüm kaygısıyla çevrelenmiştir. Ondaki bu hali en iyi anlatan eser şüphesiz günlükleridir. O, bir tarafıyla hayata tutunmaya çalışırken, bir tarafıyla da ölüme olan yolculuğunun sıkıntılarının yaşamaktadır. Ölüm ve hayat ondaki trajik duruşun en önemli iki öğesidir. Her insan gibi o da hayatının bir devrinde şu veya bu şekilde "talihinin şuuruna" erecektir. Birey olarak insanın ölümü, devamı mecbur olan hayat için bir kaygı ifade etmemektedir. Toplum yaşamının devamının gerekliliğine olan inanç sayesinde insan, ölümün korkulacak bir tarafı olmadığı düşüncesine ulaşabilecektir. Bu nedenledir ki, iletişim kurma ümidi insanda, ölümün gerçekleşeceği son ana kadar devam eder. Tanpınar’ın düşüncesine göre de, yaşam var oldukça bir iletişim ümidi hep var olacaktır. Sonunu bile bile insan, her zaman kendisini mutlu edecek bir hayat arayışına devam edecektir: “- İnsan için asıl saadet... Sonunu bile bile ve o sona rağmen, kendisini idrak etmek... Basit bir jest değil mi? Kollarımı göğsümün üzerinde kavuşturuyorum. Adalelerimi yokluyorum. Basit bir şey. Fakat bütün ölüm çarkına rağmen kendimi ikrar ettim. Varım, diyorum; fakat yarın olmayabilirim... Fakat şu dakikada varım... Varız, varlığı sevebiliyor musun? Uzviyetine dua edebiliyor musun? ..ey gözüüm, ey burnum, ey kollarım, karanlık ve aydınlıklarım... size şükrediyorum, bu dakikanın sarayında, bu ânın mucizesinde beraberce varolduğumuz için; sizinle bir andan öbürüne geçebildiğim için; anları birleştirip düz ve yekpare zaman kurabildiğim için!” (Tanpınar, 2002: 239)

Trajedinin ortaya çıkmasında, daha önce de bahsettiğimiz gibi iki önemli değer çatışması gerekmektedir. Bu iki değer ne olduğunu ve Tanpınar’daki trajik duruşu Hilmi Ziya Ülken, Tanpınar’ın ölümünden sonra yazmış olduğu yazısında şu şekilde ifade etmiştir: “İki Hamdi vardır: İfade edilemezi yaşayan ve gerçeği mühendis gibi gören. Birinde şair ötekinde muhakemeci idi. İkincisine geçtiği zaman hâdiseleri berraklığı ile görür ve bir kadı gibi muhakeme ederdi. Şair ve âlim iki şahsiyeti bu iki insanı paylaşmış olduğu zaman onu rahat rahat takip edebildik. Fakat bazan bu iki insan yan yana gelir ve boğuşurdu. Aynı hikâyede, aynı nesirde iki dünya görüşü, iki stil birbirini kovalar, şairden muhakemeciye geçiş bizi şaşırtırdı.(...)

Ama bu iki Hamdi ve onların savaşı olmasaydı, her biri birer pırlanta olan eserlerinden mahrum kalırdı. Sanatkâr, iç kıvrantısı içinde “huzur” arayan ve bu serapta hayalinin âbidesini ören insandır. Dermansız bir beden ve canlı bir ruh!” (Uçman-İnci, 2002:120) Ahmet Hamdi Tanpınar, kendi içinde yarattığı ikiliğinin trajedisini bizzat yaşamıştır; çünkü kendi ifadesiyle, “Hülâsa bir yığın tezadın adamı”dır (Enginün-Kerman, 2008: 333). Ölümünden on üç gün önce

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

yazdığı son anılarında kendisini şu şekilde anlatır: “Bir yığın tezat içinde yaşadım. Dışarıdan bakanlar daima beni bu yüzden gülünç ve havada gördüler. Hülya adamı olmaktan hiç çıkmadım, onun yanı başında isyanlarım, memnuniyetsizliklerim, etrafa meydan okuyan yersiz cesaretlerim oldu. Ancak mizacımdaki “esaslının peşinden gitmeyi” fark edenler beni kabul etti.” (Enginün-Kerman, 2008: 334) Denilebilir ki bu trajik duruş, onun yaratma sürecini doğuran en önemli etkidir; çünkü o, *Aydaki Kadın* adlı romanında bahsettiği gibi, “...dört başı mamur bir trajedi.” (Tanpınar, 2009: 209) içindedir. Bununla birlikte, ölümünden iki yıl önce yazdığı bir mektubunda, hayatında bir şeylerin eksik kaldığından bahseder: “Belki bir şeyler yaptım; fakat tam istediğimi değil. Benim istediğim insanın ötesiydi.” (Enginün-Kerman, 2008: 152)

Tanpınar'ın, insanın ölümlülüğüne dair ilk teması, annesini Musul'da tifüsten kaybetmesiyle başlar. Bu durum onda ilk önemli tezadı, yaşam-ölüm ikiliğini ortaya çıkarır. Henüz on dört, on beş yaşlarındayken “insan talihi”yle ilk kez karşılaşır. Yalnızlık duygusu onda okuma ihtiyacını doğurur ve bu faaliyet, “...dış insanın sonluluğuna karşılık, iç insan vasıtasıyla evrensel olana, ebedî olana bir yol araması” (Balçı, 2008: 31) temeline dayanır. Özellikle şiirde aradığı ölümsüzlük arzusu, yazma ve yaratma faaliyetlerindeki aslı unsuru oluşturur. “Şiir ve Sonsuzluk” yazısında bu durumu şu şekilde ifade eder: “Musiki gibi şiirinde en güzel ve en asil anları bizi sonsuzlukla karşılaştırdığı anlardır. Bu pek nadir anlarda sade şiir değil, insanın kendisi de hakiki buutlarını ve mânâsını alır, yani Pascal'ın dediği gibi, ‘İki sonsuzluk arasındaki baş dönmesine varır.’ Vâkıâ bu çok güçtür; şiir gibi haddizâtında muayyen olan bir sanat ile nâ-mütenâhinin bu boğuşmasından muzaffer çıkabilmek için pek istisnâî bir yaradılış ve tükenmez bir sabır ister. Fakat hangi şey kolaydır ve hangi şâheser ölüm derecesinde yorucu ağırların ve bekleyişlerin çocuğu değildir.” (Tanpınar, 1998: 302)

Tanpınar, hayat ve ölüm arasındaki sonsuz çatışmayı bitirebilecek bir diğer noktayı da edebiyat ve sanatta “yaratma” olarak görmektedir. Ama eser vermek tek başına yeterli değildir; çünkü bu, zamana karşı büyük sabır gerektiren bir eylemdir. Ölüm, zamanın kesintisiz akışı içerisinde insanın varlığının sona ermesi olarak düşünülür. Bu yaklaşım, zaman kavramını da sıradanlaştıran bir düşüncüdür. Tanpınar, zamanı dolan insan için, bu dünyadaki işlerini lâyıkıyla yerine getirdikten sonra “...ölüm zararsız bir şaka hâline girebilir.” (Tanpınar, 1998: 305) diyerek ebediyete ulaşabileceğine inanmaktadır. Buna örnek olarak da hocası Yahya Kemal'in “Hâfız'ın Kabri” adlı şiirindeki şu dizeyi verir:

“Ölüm âsüde bahar ülkesidir bir rinde” (Beyatlı, 2011: 54)

Hayat ve ölüm, Tanpınar'ın zihninde çeşitli sanatsal yöntemlerle de ifade bulur. Ölümün bir insan gibi düşünülüp kardeş veya sevgili motifleriyle anlatılması buna örnektir: “Ölüm muhayyilemizdeki çehresini değiştirir, ‘Ben hayatın susan ve değişmeyen kardeşiyim. Vazifesini hakkıyla yapan fâninin alınına bir sükûn ve sükûnet çelengi gibi uzanırım.’ diye konuşur.” (Tanpınar, 2006: 95-96) Daha önce de bahsi geçen hayatın ve ölümün bütünlüğü, yaşama olan bağlılığın yansımaları olarak Tanpınar'ın sıkça tekrarladığı bir konudur. Bunun yanı sıra her iki kavramın da insan zihninde esas olduğunu, diğer eylem ve durumların ise bu iki kavram etrafında teşekkül eden ayrıntılar olduğunu, “Ne ölüm var, ne de hayat var. Biz varız. İkisi de bizde. Onlar, ötekiler sadece zaman aynasından geçen küçük, büyük ârizalardı. Merih'te bir dağ küçük bir patlayışla çöker. Ayda lav dereleri kurur. Kehkeşân'ın ortasında güneşte parlayan büyük buğday başakları gibi, yeni güneş manzumeleri kurulur. Denizlerin dibinde mercan adaları doğar, yıldızlar aya karşı rüzgârların dağıttığı nisan çiçekleri gibi, bir renk ve ateş kıvılcımında dağılırlar. Kuş kurdu yer, bir ağacın kabuğunda yüz bin haşere tohumu birden açar, yüz bini birden toprağa karışır. Bunların hepsi kendiliğinden olan şeylerdi. Bunlar kâinat dediğimiz, büyük, tek, emsalsiz incinin, o mücerret zaman çiçeğinin, zaman nergisinin üzerinde parlayan, onu vakit vakit ve yer yer karartan akisleriydi.” (Tanpınar, 2002: 67-68) cümleleriyle anlatır. Gerçek olan insandır; hayatın içindeki insan için, ölüm uzakta kaldığı sürece korkunç değildir. Çünkü insan bir kere

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

kendi sonunu düşünmeye başlarsa, ondan geriye kaçamaz. Tanpınar'ın Beş Şehir'de de belirttiği üzere "Ölüm bu kadar yakından kokladığı insanların peşini kolay kolay bırakmıyordu. Er geç bir tarafta karşularına çıkıyor, sofrasını açıyor, "Buyurun!" diyordu." (Tanpınar, 2006: 33)

Tanpınar, imparatorluktan ulus devlete geçişin, Batılılaşma sürecinin sancılarının ve medeniyet çatışmasının yaşandığı bir dönemin aydınıdır. Kendi içindeki hesaplaşmalar, sosyal hayatın trajedisıyla birleşerek onda kültür trajedisini ortaya çıkarır.

Tanpınar, döneminde, insanımızın/aydınımızın içinde bulunduğu buhranı en iyi çözümlenmiş olan yazarlardan birisidir. Hayat, ona göre, çatışmaların ve tuhafıkların merkezi durumundadır. O, eserlerinde, insanı ve insana ait değerleri, toplumun bünyesinde oluşturduğu şartlar içinde ele alır. Türk toplumu, mazisinden kalan izlerle modern hayatın yeni bir şeklini yaratmaya girişmiştir; fakat geçmişten kalan hayat parçaları o kadar çok ve parçalıdır ki bunları bir bütün olarak kabullenmek zordur: "Hiçbir şeyin birbirini tutmadığı ve her şeyin en şaşırtıcı şekilde birbirine bağlı olduğu bir dünyada, bilmediğimiz bir yerde kopan bir fırtınanın getirdiği enkazdan yapılmış bir panayırda imişim gibi yaşamağa başladım. Bu fırtına nerede kopmuştu? Hangi tuhaf ve zıtlıklarla dolu bir âlemleri yağma yemiş, yahut nasıl karmakarışık bir armadayı didik didik böyle savuşturmuş ki bize kalan getirip önümüze yığıldığı şeylerin hiçbirini asıl kendi çehrelerinde tanımamıza imkân yoktur. Her şey bir hokkabaz şapkasından çıkar gibi birbirinin peşinden, birbirine takılı geliyordu. Bu yaşanırken çok rahat, sonradan üzerinde düşünülünce bir kâbus gibi sıkıcı bir şeydi." (Tanpınar, 2000: 140) Ahmet Hamdi Tanpınar, kendisine ait olmadığını savunduğu bir zamanda ve mekânda bulunduğunu düşünmektedir. Çünkü o, hâli değil mazi veya istikbâli yaşamaktadır. Bu hâlin bizim için en iyi göstergesi, *Huzur*'un başkişisi Mümtaz'dır. O, uyanıkken rüya âleminde yaşayan ve kendisini bir şiir dünyasında bulan, geçmişin değerlerini sorgulayan ve gelecek için hayaller kuran insandır. *Huzur*, Tanpınar'ın iç dünyasında meydana gelen çatışmanın/ikiliğin en belirgin şekilde ortaya çıktığı metindir. "...hikaye ve romanlarında Tanpınar, değişik biçimler ve adlar altında öteki daima metinlerin bünyesinde idi." (Şahin 2012: 249) *Huzur*'un bünyesinde de, Tanpınar'ın kendi farkındalığının iki farklı yansıması olan Mümtaz ve Suad bu ikiliği oluşturur. Kendi "ben"leri içindeki çatışmanın sonucu olarak da Suad ölümle cezalandırılır. Çünkü Mümtaz, ondaki pozitif/olumlu yanın, Suad ise trajediyi doğuracak olumsuzlukların timsali konumunda ve romanda meydana gelen *huzursuzluğun* tek kaynağıdır. Suad'ın ölümü/cezası sayesinde Tanpınar, kendi algısındaki çatışmadan kaçarak yaşamı/hayatı kucaklayacak bir aralık yaratmış olacaktır. Kucakladığı bu yaşam, Jung'un yaklaşımıyla "bir enerji süreci" (Jung, 1992: 6) olma özelliği taşır. Bütün enerji süreçleri gibi yaşam enerjisi de büyük çaba ve dayanıklılık gerektirir ve temelde geri dönüşümsüzdür. Her enerjinin tükenmeye mahkûm olması gibi bu enerjinin de ölümle son bulacağı muhakkaktır. Yaşamın enerjisini "parabol"e (1992:7) benzeten Carl G. Jung, insanın erken yaşlardan itibaren bu parabolün doruk noktasına çıkmak için müthiş bir çaba sarf ettiğinden bahseder. Bu çabaların büyük bölümünü ise insana sıkıntı veren durumlar oluşturur; ancak hayat ne kadar sorunlarla dolu da olsa, insanın psikolojisi onu yaşamağa mecbur kılar. Carl G. Jung'a göre insanlar, kendilerinin ölümünü kabullenmeleri gerekir. O, bu konuda şöyle der: "Orta yaşlardan itibaren insan hayattan çekilmeye hazır bir halde yaşar. Çünkü hayatın öğle vaktinin gizli bir anında parabol tersine döner ve ölüm doğar. Hayatın ikinci yarısı yükselme, açılma ve taşmaya değil, ölüme işaret eder; zira artık iniş başlamıştır. Hayatta istediğimiz şeylere nail olmanın inkârı, onun sona ereceğini kabul etmeyi ret ile aynı anlama gelir. Her ikisi de yaşamayı istememeyi ifade eder ve yaşamak istememek de ölmeyi istememekle aynı kapıya çıkar. İniş ve çıkış bir tek eğriyi meydana getirir." (Hick 1990: 242) Daha açık bir ifadeyle, yaşam parabolü bir dağa benzetilirse, erken yaştaki insanın dağın tepesine ulaşmak için sarf ettiği çaba, yaşam enerjisinin çıkış tarafına denk gelirken henüz göremediği diğer yanı ise yaşam enerjisinin iniş tarafın karşılık gelir. Doruk (olgunluk) noktasına ulaşan insan, inişin sonundaki gerçeklikle daha orada yüz yüze gelir. Bu gerçeklik ölümdür. Her insan eninde sonunda

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

doruğa varır ve kendisi için hazırlanmış sonu idrâk eder. Tanpınar da, *Aydaki Kadın*'da başkişisi Selim'in geldiği noktayı şu şekilde ifade eder: “*Selim ihtiyarlıyordu. O kadar değil, ama ihtiyarlıyor da. Tepenin öbür tarafındaydı. Garip şeydi bu, bir insanın birden bire tepenin öbür tarafına geçmiş görünmesi. Tepenin öbür tarafı.*” (Tanpınar, 2009: 238) Jung'un ifadelerine paralel, Selim de her şeye rağmen öbür tarafa kaydığını bilir; çünkü artık yolda duran yaşam değil, ölümdür. Çıkmak için sonsuz çaba harcadığımız doruk noktasında yaşam, kendisini açık bir şekilde ortaya koymuştur. İnsan, bunu anladığında artık zamanı durdurmak ister. Ama iniş, her zaman çıkıştan hızlı olur. Yaşamın bu ikinci dönemi yükselme, artma, coşkunluk anlamlarına değil, ölüm anlamına gelir. İniş/ölüm karşısında duyacağımız endişe kaçınılmazdır; fakat Tanpınar'a göre, ölüm mutlak bir son olsa da, “*Asıl büyüklük, ölüm şuuruna rağmen gösterdiğimiz cesarete.*” (Tanpınar, 2002: 94) yatar.

Felsefî alanda birçok farklı tanımı bulunan ölüm, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde derinlemesine işlediği konuların başında gelmektedir. Tanpınar'ın yaşamının son yıllarında ölüm karşısında belirgin bir kaygı duyduğu anlaşılmaktadır. Bu kaygının temelinde Tanpınar'ın kendi içinde oluşturduğu ikiliğin sonuçlarını görmek mümkündür. O, dış olarak tanımladığı yaşamında, aslında olmak istediği kişi değildir ve iç dünyasında kurguladığı ben'inin çatışmasını yaşamaktadır. Bu durumun sebeplerini Tanpınar, hayatını istediği gibi yaşayamamak, kendi kimliğini oluşturamamak, maddî imkânsızlıklar ve hayatta bir şeyleri hep yarım bırakma endişesi olarak açıklamaktadır.

Tanpınar'ın, yaşadığı dönem ve tanık olduğu olaylara ilişkin gözlemleri ve mistik bir anlayışa yaklaşan Doğu sentezi, onun gözünde ölümü farklı bir noktaya taşımıştır. O, ölümü, yaşamı anlamlı kılan bir anahtar olarak görür; çünkü sanatsal duyarlılığının en üst düzeyde anlaşılır kıldığı ölüm, yaşamı anlamlı kılmaya yarayan bir araca dönüşmüştür: Madem ölüm engellenemiyor, o zaman yaşamdan en üst düzeyde haz almak gerekir. Ne var ki düşünce düzeyinde eriştiği ve bütün eserlerine yansıttığı bu anlayışı pratiğe dökmemiş; parasızlık, başkaları tarafından anlaşılacağı kanısı, bitmemiş eserlerinin yarattığı umutsuzluk, ikilemli ruh dünyası gibi nedenlerle bu hazzı yaşayamamıştır.

KAYNAKÇA

- BALCI, Yunus, *Tanpınar Trajik Bir Şair ve Şiiri*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2008.
- BEYATLI, Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2011.
- DOLTO, Françoise, *Ölümü Nasıl Anlatmalı?*, (çev. Ahmet Tarcan, Uğur Yönten) Özgü Yayınları, İstanbul, Kasım 2004.
- ENGİNÜN, İnci; Zeynep, Kerman, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- HICK, Jhon, *Değişen Ölüm Sosyolojisi*, (çev. Turan Koç) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri 1990, Sayı 3.
- İVAN Frolov Yönetiminde Bilimler Akademisi, *Felsefe Sözlüğü*, (çev. Aziz Çalışlar), Cem Yayınevi, İstanbul 1997.
- JUNG, Carl G., *Ruh ve Ölüm*, (haz. Doğan Aksan, *Ölümün Anlamı*), Merkür Yayınları, İstanbul 1992.
- LEVİNAS, Emmanuel, *Ölüm ve Zaman*, (çev. Nami Başer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- ŞAHİN, İbrahim, *Ahmet Hamdi Tanpınar, Haz ve Günah: Bir Tanpınar Yorumu*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

-
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Aydaki Kadın*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Bütün Şiirleri*, (haz. İnci Enginün), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Huzur*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- Tanpınar'dan Hasan-Âli Yücel'e Mektuplar*, (haz. Canan Yücel Eronat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- UÇMAN, Abdullah; Handan, İnci, *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002.
- YALOM, Irvin, *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek*, (çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- YÜCEL, Müslüm, *Edebiyatta Ölüm ve İntihar*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

